

**„VANNAK A HÁTTÉRBE NAGYASSZONYOK,
EZT LÁTNI KELL”
– Laky Teréz és Lányi Kamilla emlék-kötetek –**

GYARMATI Andrea

Ph.D-hallgató, Budapesti Corvinus Egyetem, Társadalomtudományi Kar
H-1093 Közraktár út 4-6.; e-mail: gyarmati66@gmail.com

Laky Teréz: *Tanulmányok, emlékezések*. Budapest: Magyar Szociológiai Társaság, 2008.
Piacok, globalizáció, harmadik út: Lányi Kamilla válogatott tanulmányai. Budapest: KOPINT-DATORG Infokommunikációs zRT, 2007.

A két emlékkötet együtt való bemutatását egyrészt a két szerző Juhász Pál-i értelemben vett „nagyasszonyisága”¹ azaz tudományos szervezői tevékenysége, másrészt a gondolkodásuk, elemzési módszereik, kritikai értelmiségi alapállásuk hasonlósága indokolja. Mindez nem csoda, hiszen ugyanannak a korszaknak voltak mindketten nagyhatású gondolkodói. A két kötet rokonítja emellett a műfaj (emlék-kötet), másrészt a kutatási témák: vállalatok, vállalati környezet, alku, reformok és hatásaik, hogy csak a fontosabbakat említsük. A témák mellett a kutatói megközelítési mód mutat hasonlóságot amennyiben mindkét szerző a weberi megértő szociológia felől közelít a közgazdaságtani folyamatokhoz, intézmények és más aktorok viselkedéséhez. A gazdaság társadalmi „beágyazottságát”, ha nem is teljesen tudatosan, kimondva és a granovetteri értelemben, de mindketten ott tartják dolgozataik, gondolkodásmódjuk hátterében. Ez a beágyazottság (nevezzük most mi is így az elemzésekben megbúvó szociologikumot), mely sokféleképpen közelíthető, a vezérfonala a recenzióknak is, melynek jelentőségére a kötetek bemutatása után térek vissza.

A Laky Teréz kötet – mint ahogy arra címe is utal – két fő részből áll: egyrészt Laky Teréz tanulmányait, másrészt róla szóló emlékezéseket, a munkatársaival, barátaival készült interjúkat tartalmazza. Az első rész előtt egy rövid előszót találunk a szerkesztőtől (Czakó, Hárs, Inzelt, Lengyel), mely csak néhány alapinformációra szorítkozik a szerzőről (főbb tématerületek), magáról a kötetéről, továbbá az Interneten még hozzáférhető tanulmányokhoz irányítja az olvasót. Az előszó nem értékeli, nem elemzi az életpályát, így annak mélyebb megértése, a tanulságok levonása az olvasóra marad (ebben egyébként valamelyest segít a kötet záró emlékezése Hárs Ágnes és Neumann László tollából). Érdekes, hogy az emlék-kötet dokumentumokat és fényképeket is tartalmaz, melyek főként kollégaként, barátként, anyaként mutatják be a szerzőt. Ezzel a szerkesztők egyrészt Laky Teréz személyiségét próbálják meg közelebb hozni az ol-

1 A cím Szabari Vera Juhász Pállal készült interjújára utal vissza: „Volt két nagyasszony: Lányi Kamilla és Laky Teri. A két nagyasszony támogatása vagy elutasítása minősítette az ifjúságot. Akit valamelyikük elfogad, az számít, akit elutasítottak az nem számított. Vannak a háttérben nagyasszonyok, ezt látni kell.” (Laky 2008: 232)

vasóhoz, másrészt pedig a kort, azaz bizonyos képek általánosabb kordokumentumként is megállják a helyüket (ezt a törekvést a visszaemlékezésekben is megtaláljuk pl. Kozák Gyula írásában²).

A kötetbe főként máig aktuális megállapításokat tartalmazó tanulmányok, elemzések kerültek be, keletkezésük sorrendjében. Mivel a szerzőt leginkább a vállalatok, intézményi szinten zajló folyamatok (pl. alku, érdekegyeztetés), strukturális feltételek (pl. technika, jogszabályok) működésre gyakorolt hatása érdekelték, ezért szokás az ő esetén institucionista közgazdaságtanról beszélni. De a szociológia szemléletmódjának beépülése az elemzésekbe épp ilyen fontos (vagy épp fontosabb): pl. az érdekviszony mint magyarázó változó (Érdekviszonyok a fejlesztési akciók vállalati döntési eljárásában), az egyéni cselekvések magyarázata (Vezetői pályák-vezetői magatartások), a weberi ideáltípusok használata (Eloszlott mítoszok-tétova szándékok), a kontraproduktív mechanizmusok valóságos üldözése (Mítoszok és valóság, A recentralizálás rejtett mechanizmusai, Eloszlott mítoszok-tétova szándékok) mind-mind ezt a vonalat erősíti.

Az emlékezéseket, azaz a második fő szerkezeti rész írásait műfajilag három csoportba sorolhatjuk: találunk rövid, szubjektív emlékezéseket; interjúkat, illetve önmagukban is megálló tanulmányokat. Az elsöre jó példa Antal László *Teri körei*, Kozák Gyula *Megbocsátásra bízott*, vagy Nagy Katalin írása *A megtestesült „Miss Marple”* címmel. Ezek az emlékezések főként Laky Teréz személyiségét hozzák közel az olvasóhoz. Az interjúkat, melyek egyébként a „személyiség közelebb hozása” vonalat erősítik, Szabari Vera készítette Laky Teréz munkatársaival, barátaival: Juhász Pállal, Kuczi Tiborral, Kemény Istvánnal, Bácskay Verával, Soltész Anikóval, Héthy Lajossal. Önmagában is megálló, Laky Teréz életművét továbbgondoló tanulmány Voszka Éva *A reprodukálás rejtett mechanizmusai*, illetve Simonyi Ágnes *Foglalkoztatáspolitikai és szociálpolitika viszonya – amit már nem beszélünk meg* című írása. Ez utóbbi írás Laky Teréz *Változó fogalmak a munka változó világában* című tanulmányát gondolja tovább nemzetközi példák segítségével.

Az emlékezések alapján egy olyan kutató képe rajzolódik ki, akinek a fő kutatási területe a szociológiai keretbe ágyazott közgazdaságtan (szervezetszociológia, foglalkoztatáspolitikai), kutatásai alkalmazott kutatások. Sokan megemlítik szervező munkásságát, egyfajta „nagyasszony”-ként bemutatva Laky Terézt, aki maga köré vonzotta a számára értékes embereket, gyakran vitatkozott velük, szenvedélyesen, „férfiasan” érvelt, ugyanakkor az írásaiba soha nem engedte át a szubjektivitást (erre azonban, ha figyelmesen olvassuk a szerző szövegét, gyakran találunk ellentmondó példát, a recenzió írójának egyik kedvence: „én mégsem attól féltém az állami ipart, hogy „kilúgozott agyúvá” válik, hanem inkább attól, hogy ezentúl sem lesz képes kilúgozni a benne tevékenykedők képességeit” [74.o.]).

Mindemellett meg kell említeni néhány negatívumot is a szerkesztéssel kapcsolatban: a lábjegyzetek betűmérete az olvashatóság határát súrolja, a korrektúra nem teljesen sikerült (sok a helyesírási, olvasószerkesztői hiba, a súlyosabb hibákból 15-öt számoltam össze³), a táblázatok helyenként nincsenek számozva, megcímezve, illetve rosszul olvashatók (helyenként hiányzik az elemszám, máshol-bár nagyon kevés az

2 Az egyik (ha nem a legkorábbi) szamizdat címmel.

3 Oldalszámokkal: 28, 39, 49, 107, 110, 113, 114, 115, 162, 169, 179.

elemszám, szerepel %-os megoszlás is), bár ez utóbbi lehet, hogy az eredeti szöveg sajátossága. Másrészt jó lett volna egy bibliográfia a szerző műveiről és egy részletesebb életrajz, mert így önmagukban, a korszakot leginkább tankönyvből ismerők számára pl. helyenként nehezen értelmezhető a fotók és egyéb csatolt dokumentumok jelentősége.

A Lányi Kamilla emlék-kötet szerkezete szerint hármas tagolású: az elsőben találunk egy rövid előszót és egy hosszabb elemzést Kovács János Mátyás tollából: A heterodoxia magánya címmel. A cím Lányi Kamilla nonkonform személyiségére és az emiatti szakmai(?) emberi(?) magányára utal. A második fő részben szerepelnek a szerző 1948 és 2002 között született tanulmányai kronologikus sorrendben, a harmadik rész pedig egy részletes bibliográfia.

Az előszó bemutatásában Lányi Kamilla matematikai közgazdaságtani cikkek írója, a nemzetközi gazdasági együttműködés intézményeinek, a globalizáció jelenségeinek, irodalmának avatott ismerője, elemzője. Ugyanakkor ez az életpálya rendkívül hiányos, jegyzik meg, hiszen a szerzőnek életében nem jelent meg könyve, nem szerzett tudományos fokozatot, nem tanított egyetemen, nem kapott rangos állami kitüntetések sem. A tanulmánykötetnek tehát elsődleges célja valamit pótolni ezekből a hiányokból, főként azokat az írásokat szerkesztve kötetbe, melyek ma is aktuálisak lehetnek.

Kovács János Mátyás emlékezéséből egy ellenmondásos, nem minden megnyilatkozásában védhető, szókimondó, nonkonform kutató személyisége bontakozik ki, akiből élete végére „kicsi, dühös öregasszony” lett. Írásainak fő jellemzője a szavak kényszeres tisztelete, metaforikus és ironikus ábrázolás kerülése, prózája akkurátus és pontos: eredetiség és pontosság – talán ezt a kettőt érdemes megjegyezni. Lányi Kamilla pályája szociográfusként indult: Büdsszentmihályon tanulmányozta a jehovisták szektáját, ma inkább úgy mondanánk: új vallási közösséget. 1945 után tett egy politikai kitérőt (moszkvai tanulmányút), majd 1956 után jött számára is a kijózanodás, ekkor már retorziók is érték megnyilatkozásai, aktivitása miatt. Az 1968-as gazdasági reform előkészítésében tevékenyen részt vett, majd a 70-es években a reform hatásait vizsgálta vállalati környezetben. 1989 után úgy mutatja őt be az emlékezés írója, mint aki képtelen volt már az alkalmazkodásra: kutatóként módszertanilag kétséges cikkeket írt, nem alkalmazkodott a modellalkotás nemzetközi trendjéhez, a '89 utáni eseményeket, a kialakuló „színlelet kapitalizmust” aggodalommal figyelte. Lányi Kamilla eszménye élete végéig az önszabályozó piac maradt, de pontosan látta, hogy a globalizáció egész másfajta logika mentén működik, és ő ezt nem volt képes lelkesedéssel üdvözölni. Ekkor már Bibó István szellemi örökségében találta meg az őt igazoló gondolatmeneteket (harmadik út, világméretű elituralom veszélye stb.), legutolsó írásai Bibónak állítanak emléket.

A tanulmányok ez esetben is időrendben kerültek be a kötetbe. A színvonaluk nagyon vegyes, inkább a korszakot és a beszédmódot reprezentálják jól, kevésbé állják ki az idő próbáját (műfajilag a kötetbe válogatott, azaz erősen megrostált tanulmányok is a publicisztikához közelítenek), mint a Laky Teréz tanulmányok. Lányi Kamilla esetén a szociologikumot egész másként találjuk meg az írásokban. Ő maga így nyilatkozott erről a kötet borítóján szereplő interjúrészletben: „...” azt hiszem, szórakoztatóbb egy tarkabarkább –amiben az emberek mégiscsak valamilyen módon létezni és működni tudnak –, mint egy teljesen egyenruhába bújtatott gazdaság. Én a gazdaságot a

társadalom gazdaságának, társadalmi gazdaságnak tekintem, és oly módon gondolom el, hogy kialakulásánál és reális elemi rendeltetésénél fogva akkor és attól kezdve gazdaság valami, amennyiben az embernek önmagának és bizonyos értelemben a környezetének az újratermelését biztosítja.”

Ez a tarkabarkább, vagy szociológiával átítatott közgazdaságról való gondolkodás konkrétan két dolgot jelent Lányi Kamilla esetén. Felfedezhető nála egy naiv, a szociografikus leírásokra jellemző társadalomkép és attitűd, melyhez a legkorábbi szektás tanulmányától (*Szekták a demokráciában*, 1948) kezdve a globalizációról szólóig (*Vázlat a globalizációnak nevezett jelenségkör értelmezéséről*) ragaszkodott, s melyet jól érzékelt az alábbi metaforikus leírás: „, a magukkal mit kezdeni nem tudók, a társadalomból kizártaknak nevezett rétegek, a devianciába menekülők, életveszélyes betegségekbe hullók...” Másrészt a globalizációról szóló tanulmányban eljut addig, hogy a hatalmi és érdekviszonyok változását a gazdasági folyamatok megértésének kulcsváltozójaként kezeli. Ez a két, idézett tanulmány reprezentálja véleményem szerint legjobban Lányi Kamilla szociológiai vonzódását, már csak azért is, mert ezekben kerül legmesszebb a közgazdaságtantól. A szektás tanulmány még a közgazdaságtani elköteleződés (szabad, önszabályozó piac eszménye) előtt született –megállapításaiiban nagyon közel Durkheimhez, míg az utóbbi már *túl van rajta*, mint ahogy azt ő maga írja: „a ma piacnak nevezett szerveződések, döntések, tranzakciók és viselkedésmódok nemigen választhatók el hatalmi megfelelőiktől (...)a sokféle jelenség és folyamat nem gazdasági, hanem (inkább) hatalmi meghatározottságú, vagyis nem biztos, hogy tisztán gazdasági mechanizmusokat kell keresni, illetve lehet találni mögöttük” (196.o.). Azaz egyrészt a hátrányos helyzetű csoportok, mint a gazdasági átalakulások vesztesei, másrészt a hatalmi viszonyok, mint magyarázó jelenségek jellemzik leginkább Lányi Kamilla tarkabarka gazdaságát.

Összefoglalóan, immár túl a szövegeken, néhány kérdés merül a recenzió írójában, aki mindezeknek a történelmi eseményeknek, melyekre a cikkek nagy része hivatkozik, nem lehetett részese. Az első (és ebből bomlik majd ki a többi is) a gazdaság és társadalom viszonya, a róluk alkotott kép a két szerző esetén, saját identitásuk meghatározása (szociológus vagy institucionista közgazdász). Lányi Kamilla társadalomképe a kezdeti „szektás” tanulmányától a globalizációról szólóig nem sokat változott, végig egyfajta szociográfiai vagy naiv értelmiségi attitűd jellemző rá. Azaz a szociológia inkább csak egyfajta szociális érzékenységet takar az ő esetében. Laky Teréz tanulmányai – főként a rendszerváltás utániak- már közelebb vannak mind témájukban, mind megközelítésükben a mai értelemben vett gazdaságsszociológiához, de itt is érezhető egyfajta erős gazdaságpolitikai vagy policy irányultság.

A másik kérdéskör a mítosztalanítás, mely mindkét szerzőnek erőssége. Erre utalnak a tanulmányok címei: Vállalati viselkedés a 80-as években: hiedelmek és valóság Lányi Kamillától, és rejtett mechanizmusok, mítoszok és valóság Laky Teréztől. Ez az attitűd egyértelműen a szociológia sajátja Max Weber óta. Nem tudom, hogy mennyire volt a két szerzőnél tudatos vagy mennyire volt általános értelmiségi attitűd ez a fajta „varázstalanítás”, de mindenképp a szociológiai vonalat erősíti.

A harmadik pedig a stílus kérdése. Minden visszaemlékező fontosnak tartja megemlíteni, hogy a szerzők írásaikban az objektivitásra törekedtek, másoktól is elvárták a szikár, lényegre törő, pontos tényfeltárást, leírást. Ugyanakkor, ha figyelmesen olvassunk (*close reading*), lépten-nyomon apró, ironikus, szubjektív kiszólásokat veszünk

észre a szövegekben. Lányi Kamilla esetén ennél is súlyosabb a helyzet: ő helyenként a saját meglátásához igazítja a valóságot (ezért, ha a szerkesztők következetesen saját magukhoz, akkor talán szerencsés lett volna a *Vállalati viselkedés a 80-as években: hiedelmek és valóság* c. tanulmányt kihagyni az emlékkötetből is). De ha úgy döntünk, hogy leszámolunk az objektivitás mítoszával (íme egy újabb mítosz), akkor talán érdemes mindezt észrevenni a szövegekben és megbocsátani őket, hiszen hű lenyomatai egy korábbi korszak értelmiségi, vagy ha tetszik: nagyasszonyi írásmódjának.